

MARÓTHY SZILVIA

*A Christus poetico planctus*¹ (Ómagyar Mária-siralom) verstani tagolójelei

Rövid közleményemben a *Christus poetico planctus* (a továbbiakban: CPP) tagolójeleit elemzem, verstani szempontból. A szövegben található központosási jelek rendszerére már Benkő Loránd² felhívja a figyelmet, s ezt átveszi Keszler Borbála is, kisebb kiegészítésekkel, az írásjelek történetével foglalkozó monográfiájában.³ Megállapításaikkal nagy vonalakban egyetértek, az alábbiakban csak pontosítani, árnyalni fogom azokat. Az általam közölt átíráshoz képest jegyzet formájában jelzem a korábbi szövegközlések⁴ eltéréseit, kizárólag a verstanilag értelmezhető tagolójelek szempontjából (tehát az elválasztójeleket⁵ nem szerepeltetem).

A *Leuveni kódex*ben található magyar nyelvű siralomban az alábbi tagolójeleket regisztráltam: 1) az adott egység elején: nagybetű; 2) az adott egység végén: virgula suspensiva (vonás), pont. A CPP esetében a betűk minuscula–maiuscula alakja jól elkülöníthető – a kódex latin nyelvű *planctusa* már több bizonytalanságra ad okot (pl. a *p* és *f* betűk). A virgula vékonyan húzott, kb. 45 fokban dőlt vonás, ductusában a ponttól jól megkülönböztethető. A pont állása változó, alapvetően alsó állású, de találhatók középső állású pontok is – ezek megoszlása azonban nem mutat jelentésbeli eltérést, így azokat egy tagolójel-típusba soroltam.

- 1 *A Christus poetico planctus* a *Leuveni kódex* magyar és latin nyelvű Mária-siralomának scriptora által írt tartalommutatójában található megnevezés, mely az *Ómagyar Mária-siralom*ra vonatkozik. Vö. VIZKELETY András, *Az európai prédikációirodalom recepciója a Leuveni kódexben*, Bp., Akadémiai, 2004, 29–30, 137–140. Bár a szakirodalomban meghonosult az *Ómagyar Mária-siralom* (modern) elnevezés, ám – helyt adva Horváth Iván megfigyelésének – pontosabbnak látszik a *Christus poetico planctus* mint szerző által adott cím használata. Vö. HORVÁTH Iván, *Ómagyar szövegemlékek mint textológiai tárgyak*, megjelenés alatt.
- 2 BENKŐ Loránd, *Az Árpád-kor magyar nyelvű szövegemlékei*, Bp., Akadémiai, 1980, 365–366. (A vershez tartozó lábjegyzetben: B.)
- 3 KESZLER Borbála, *A magyar írásjelhasználat története a XVII. század közepéig*, Bp., Akadémiai, 1995 (Nyelvtudományi Értekezések, 141), 77–78. L. még UŐ, *Fejezetek az európai írásjelhasználat történetéből*, Bp., ELTE, 1993; UŐ, *Írásjelhasználat szabályai, problémái és története*, Bp., Nemzeti Tankönyvkiadó, 2004.
- 4 GRAGGER Róbert, *Ómagyar Mária-siralom*, MNy, 19(1923), 1–13 (a vers lábjegyzetében: G); MARTINKÓ András, *Egy kiadói tett színe és fonákja*, It, 15(1983), 410–427 (a vers lábjegyzetében: Ma); VIZKELETY András, „Világ világa, Virágnak virága...”: *Ómagyar Mária-siralom*, Bp., Európa, 1986 (a vers lábjegyzetében: V); E. ABÁFFY Erzsébet, *Korai kis szövegemlékeink újabb olvasata*, MNy, 86(1990), 124–127. (a vers lábjegyzetében: A); A. MOLNÁR Ferenc, *Az Ómagyar Mária-siralom értelmezése*, Nyőr, 126(2002), 464–469 (a vers lábjegyzetében: Mo).
- 5 A szövegben az elválasztást virgula jelzi: egyes esetekben a sor végén vagy elején, más esetekben mindkét helyen (felsorolásomban ezt dupla ferde vonallal [//] jelzem). 6–7 a // niath 10–11 iun / hum 12–13 keseru / en 15–16 Scege / nul 17–18 fuha / zatum 25–26 bu / thuruth 32–33 wklet // ve 33–34 Kegug / gethuk.

Volek syrolm thudothlon sy
 rolmol sepedyk . buol ozuk
 epedek . Walasth vylagum
 tul sydou fyodumtul ezes
 5 urumemtuul . O en eses urodam
 eggen yg fyodum syrou a
 niath thekunched buabeleul
 kyniuhhad . Scemem kunuel
 10 arad en iunhum buol farad /
 the werud hullothy en iun
 hum olelothy Vylag uila
 ga viragnak uiraga . keseru
 en kynzathul uos scegegkel
 werethul . Vh nequem en
 15 fyon ezes mezuul / Scege
 nul scepsegud wirud hioll
 wyzeul . Syrolmom fuha
 zatum therthetyk kyul en
 iumhumnok bel bua qui
 20 sumha nym kyul hyul
 Wegh halal engumet / egge
 dum illen / maraggun uro
 dum / kyth wylag felleyn

O ygoz symeonnok bezzeg
 25 scouuo ere en erzem ez bu
 thuruth / kyt niha egyre .
 Tuled ualmun / de num
 ualallal / hul yg kynzassal /
 fyom halallal . Sydou
 30 myth thez turuentelen /
 fyom mert hol byuntelen /
 fugwa / huztuzwa wklel
 ue / kethwe / ulud . Kegug
 gethuk fyomnok / ne leg
 35 kegulm mogomnok / owog
 halal kynaal / anyath ezes
 fyaal / egembelu ullyetuk .⁶

3 *V, A, Mo* epedek `` Walasth **5** *V* urumemtuul : O **6** *V* fyodum : syrou *G* fyodum / syrou **8** *V* kyniuhhad ; Scemem **9** *Mo* farad the **12** *G* uiraga . Keseruen **13** *A, G, Mo, V* keseruen . kynzathul **14** *V* werethul : Vh *A, Mo* werethul Vh **15** *A, Mo* mezuul Scegenul **20** *V* hyul : Wegh **23** *G* felleyn . O **29** *B, V* kynzassal / Fyom **29** *V* halallal ` Sydou **34** *A, G, Mo* ne leg / kegulm *Ma* ne leg [?] kegulm

⁶ A szöveg átírásakor a már idézett szövegközléseket vettem alapul. A tagolójelek regisztrálása Horváth Ivánnal közös munkánk, s a szövegközléseken és hasonló kiadásokon túl a *Leuveni kódex*-beli forrás megtekintésén alapul.

ItK

Irodalomtörténeti Közlemények

2014. CXVIII. évfolyam 1. szám

Az írásjelek, kis- és nagybetűk értelmezése és rendszerbe foglalása problematikus feladat, egyrészt a szöveg forrása miatt, hiszen az írás erősen kopott, s egyes tagolójelek esetében az sem zárható ki, hogy azokat nem a scriptor írta a szövegbe. Problematikus másrészt azért, mert a korban használt jelölési rendszerek maguk is következtelenek, valamint egyszerre több funkciót is ellátnak (pl. nem csupán verstani határt jelölnek egyes jelek, hanem mondattanit, s lehetnek prozódiai jellegűek is).

A magyar nyelvű vershez legközelebb álló két rövid *Planctus* közül a *Fragmenta Buranában* (a *Carmina Buranához* köthető töredékben) található változat⁷ szintén nagybetűt és pontot használ verstani tagolásra, s csak elválasztásra virgulát. A *Leuveni kódexben* lévő pedig mindössze kétszer alkalmaz – a vers elején – virgulát kisebb egységek elkülönítésére. Ez a verzió tagolásában messze elmarad a CPP következetességétől, a *Fragmenta Buranáié* azonban kiemelkedő azonosságot mutat vele. E három szöveget foglalom az alábbiakban táblázatba, mely rögzíti a versszakoknak a sequentiában vélhetően elfoglalt helyét⁸ (első sor), az előforduló tagolójeleket (második és negyedik sor), s az általuk közrefogott egységeket (harmadik sor), a következő rövidítéseket alkalmazva: 0 = nagybetű; 1 = kisbetű; 2 = vonás; 3 = pont. Amennyiben egy adott egység nem rendelkezik lezáró jellel, a táblázat rubrikája üresen marad. A közrefogott egységek rövidítései: ü = ütem; s = sor; S = refrénes sor (a *Leuveni kódex Planctusa* ilyen); v = versszak. A versszakhatárokat a táblázatban vastagított vonallal jelzem.

7 *Fragmenta Burana*, hg. Wilhelm MEYER, Berlin, 1901 (Festschrift zur Feier des hundertfünfzigjährigen Bestehens der königlichen Gesellschaft der Wissenschaften zu Göttingen, phil.-hist. Klasse), Tafel 6, 211. (URL: <https://archive.org/details/fragmentaburana01meyegoog>; letöltés: 2014. 03. 28.)

8 E viszonyítás inkább irányadó, s az *Analecta hymnicát* veszi alapul: *Analecta hymnica medii aevii*, hrsg. Guido Maria DREVES, Leipzig, 1886–1922, 20, 156.

Planctus (Fragmenta Burana)

1a		2a		2b		3a		3b		6a		6b		7a		7b		8a		8b		
0	0	0	0	1	1	1	1	1	1	1	0	1	1	1	0	1	1	1	1	0	1	1
[v]	[v]	[v]	[s]	[ss]	[s]	[ss]	[s]	[ss]	[s]	[ss]	[v]	[s]	[sss]	[s]	[ss]	[s]	[ss]	[ü]	[ü]	[s]	[ss]	[s]
3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3

Christus poeico planctus (Leuveni kódex)

1a		2a		2b		3a		3b		6a		6b		7a		7b		8a		8b		
0	1	0	0	1	0	1	0	1	1	1	0	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
[ss]	[s]	[v]	[v]	[ss]	[ss]	[ss]	[ss]	[ss]	[ss]	[s]	[sss]	[s]	[v]	[ss]	[s]	[s]	[s]	[s]	[ü]	[ü]	[s]	[s]
3	3	3	3	3	3	3	3	2	3	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	3

Planctus (Leuveni kódex)

1a		1b		2a		2b		3b		4a		4b		5a-5b		5b-5a		6a		6b		7a		7b		8a		8b	
0	1	0	1	1	1	1	1	0	1	1	0	1	0	1	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0
[s]	[s]	[v]	[v]	[v]	[v]	[ss]	[s]	[ss]	[ss]	[s]	[ss]	[S]	[v]	[ss]	[ss]	[S]	[v]	[ss]	[ss]	[ss]	[ss]	[v]	[v]	[ss]	[ss]	[s]	[v]	[v]	[v]
2	3	3	3	2	2	3	3	2	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3

ItK

Irodalomtörténeti Közlemények

2014. CXVIII. évfolyam 1. szám

A táblázatokra támaszkodva kijelenthető, hogy a CPP tagolójelei verstani szempontból következetes rendszert alkotnak. A rendszerben a versszak egységét nagybetű nyitja és pont zárja, a versszakon belüli sorokat, sorkapcsolatokat kisbetű nyitja, és pont vagy virgula zárja. Míg a vers első felében a pont dominál, a vers második felétől a virgula jelenik meg egyre sűrűbben a sor egységeinek lezárására. Az utolsó előtti versszak második felében soron belül is találunk virgulát:

fugwa / huztuzwa wklelue / kethwe / ulud .

Itt ütemhatárok is felismerhetők, ha nem is a várakozásaink szerinti következetességgel. Ezt a képileg is erőteljes, drámaiságot fokozó utolsó előtti versszakot a *Fragmenta Burana Planctusa* is nagyon hasonló módon tagolja: a versszak belsejében szavanként megállást, szünetet jelez, így a belső sorokat három ütemre bontja.

A sor egységét ritkábban, az ütemét még kevésbé emeli ki, s nem teljesen következetes a sorpár, sorkapcsolat jelölése sem: a versszakon belüli tagolójelek inkább hangsúlyokat mutatnak a szövegben, melyek sok esetben egybeesnek a verstani határokkal. A táblázatok arra is tanulságul szolgálnak tehát, hogy a forrás tagolójelei a verssorok, ütemek rekonstrukcióját (kivált a sequentia-költészet felől szemlélve a CPP formáját) csak részben segítik elő.